

SUDÁR BALÁZS

A végítélet könyveOszmán elbeszélő költemény
a mohácsi csatáról*

A mohácsi csata máig ható következményeivel kétségtelenül a kora újkori magyar történelem legsorsfordítóbb mezei ütközete volt, ennek megfelelően a magyar történettudomány időről időre visszatér a kérdéshez és újraelemzi azt. Néhány évvel ezelőtt például vaskos korpusz jelent meg a csata forrásairól, népi, szépirodalmi és tudományos emlékezetéről, értékeléséről.¹ Azt pedig, hogy mennyi új szempont vehető még fel, B. Szabó János, Varga Szabolcs és Antonín Kalous közelmúltban megjelent tanulmányai mutatták meg.²

Mohács azonban nemcsak a mi számunkra okozott hatalmas változásokat, hanem az oszmán politikának is hosszú távú feladatokat adott. Az események jelentőségét maguk is pontosan érzékelték, nem véletlen, hogy a 16. század második felében alkotó történetíró, Kátib Mehmed az oszmánok öt legnagyobb mezei csatája közé számította,³ s a kor egyik legjelentősebb értelmiségije, a sejhülszlámi tisztet is betöltő Kemálpaszáde által írott hatalmas történeti munka utolsó kötete éppen *Mohácsnáme* néven önállósult, jóllehet hosszabb időszakot ölel fel.⁴ A csata leírása számos történetíró művében foglalt el jókora helyet, például Dzselaázáde Musztafánál, Ferdí/Bosztánnál, Lutfi pasánál, és nagyapja emlékeire támaszkodva írt róla Ibrahim Pecseví is. Ezen művek egész sora jelent meg magyarul Karácson Imre fordításában, és szolgál a magyar történészek forrásául (ami akkor is hatalmas érdem, ha Karácson fordítói módszere, hozzáállása mára teljességgel elavultnak tekinthető).⁵ Érdekes ugyanakkor, hogy a hadjárat vi-

* A tanulmány az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok F 048361. sz. pályázatának támogatásával készült.

1 Mohács. Szerk. B. Szabó János. Bp. 2006. (Nemzet és emlékezet).

2 B. Szabó János: A mohácsi csata. Bp. 2006.; Varga Szabolcs: Volt-e vár Eszéken 1526-ban? Keletkutatás 2007. 48–58.; Antonín Kalous: Elfeledett források a mohácsi csatáról. Antonio Burgio pápai nuncius jelentései és azok hadtörténeti jelentősége. Századok 120(2007) 603–621.

3 A másik négy: Bajezid csatája Timur Lenkkel Ankaránál (1402), a várnai csata (1444), Hódító Mehmed ütközete Uzun Haszannal Tedzsánnál (1473), valamint I. Szelim és Sah Iszmail összecsapása Csaldiránál (1514). Mohács i. m. 238.

4 *Kemal Paşa-zâde*: Tevarih-i Âl-i Osman. X. Defter. Haz. Şefaettin Severcan. Ankara, 1996.

5 *Kemálpaszáde*: Mohácsnáme. In: Török történetírók. I. Ford., jegyz. Thúry József. Bp. 1893. (Török–magyar kori történelmi emlékek. II. Írók) 191–276.; I. Szulejmán naplói. II. Az 1526. évi hadjárat. In: Uo. 301–323.; *Dzselaázáde Musztafa*: Tabakát-ül-memálik ve deredzsát-ül-meszálik.

szonylag kevés önálló mű megszületésére adott okot. Fütúhí Hüszejin és Dzselálzáde Szálih cselebi – a fent említett jeles történetíró testvére –, valamint egy ismeretlen szerző munkáin kívül csupán az alább ismertetendő munka készült e tárgyban. Ez már csak azért is különös, mert más hadjáratokról meglehetősen sokat írtak.

Behári *Magyarország elfoglalásának története* című műve több okból is fontos a számunkra. Egyrészt valószínűleg ez az egyik legkorábbi oszmán reflexió a mohácsi győzelemre. Mindenképpen a szintén irodalmi igényű, még a csatamezőn megfogalmazott szultáni győzelmi levelek⁶ után készült, részben talán Magyarországon, s feltehetőleg nem sokkal Szülejmán Isztambulba való visszatérése után fejezte be szerzője, így megelőzi a fent említett történetírók műveit. Másrészt Behári valószínűleg részese volt az eseményeknek. A történetbe ékelt dicsérővers (*kasziđe*) előtt azt írja: „Amikor [Szülejmán] Buda városát elfoglalta, e *kasziđét* mondtam gondtalanul”. Nyilvánvaló tévedései ellenére olyan részletek emlékét őrzi, s ezeket olyan plasztikusan adja elő, hogy az események valódi szemtanújának kell gondolnunk.

Behári (1492–1551) Tirhalában vagy más források szerint a koszovói Prizrenben született, s eredetileg Alinak hívták. Szejdí Halibí tanítványa (*mülázim*) lett, majd Edirnében és más balkáni városokban *müderisz* (főiskolai tanár), később *kádi* (bíró). Ezt az állását elhagyva Dülbendzáde Kászim pasa fiának nevelője lett, 1526 körül már feltehetőleg ezt a funkciót töltötte be.⁷ Jó *muamma* („találós kérdés”) és *tárih* (kronogramma) költőnek tartották.⁸ A szerző tehát egy magasan képzett értelmiségi, aki tisztában volt az éppen első virágkorának kezdetén álló oszmán klasszikus irodalom minden csínjával-bínjával. Az életrajzírók külön kiemelik, hogy kiválóan ismerte a perzsa költők munkáit is, ami azért fontos, mert az oszmán poéták éppen tőlük merítettek rengeteget.

A *Magyarország elfoglalásának története* elbeszélő költemény, úgynevezett *mesznevi*. E műfaj verses volta ellenére lényegében a próza szerepkörét töltötte be, s ennek megfelelően az oszmán költészet legegyszerűbb, legtöbb szabadságot, verstani pontatlanságot megtűrő ága. Többnyire 2x11 szótagos, párosímű sorpárokból (*bejt*) áll, időmértékéül pedig a legkényelmesebb török metrum, a *remel* szolgál. (Jelen esetben pontosan a *remel-i müszeddesz-i makszúr*.) A *mesznevi* az anatóliai klasszikus költészet kezdeti időszakának – 13–15. század –

(Az országok osztályai és az utak felsorolása.) In: Török történetírók. II. (1521–1566.) Ford., jegyz. Thúry József. Bp. 1896. (Török–magyar kori történelmi emlékek. II. Írók) 145–174.; *Ferdí: Tárih-i-szahib-i kánun szultán Szulejmán*. (A törvényhozó Szulejmán szultán története.) In: Uo. 56–74.; *Lutfi pasa: Terarih-i-ál-i-Oszmán*. (Az Oszmán-ház története.) In: Uo. 9–18.

6 Az első győzelmi jelentés 932. zilkáde havának utolsó harmadában, azaz 1526. aug. 29. és szept. 7. között keletkezett, a második szept. 23. után íródott.

7 Egyik ilyen kronogrammája éppen Kászim pasához íródott, s a 933-as évszámot adja ki (1526–1527).

8 *Latífi: Latífi tezkeresi*. Haz. Mustafa İsen. Ankara, 1990. 125.; *Kınalı-zade Hasan Çelebi: Tezkiretüş'-Şuarâ*. Haz. İbrahim Kutluk. Ankara, 1989. 222–223.; *Beyâni, Mustafa bin Carullah: Tezkiretüş'-Şuarâ*. Haz. İbrahim Kutluk. Ankara, 1997. 33.; *Agah Sırrı Levend: Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*. Ankara, 1956. 45–46.

vitathatatlanul a legnépszerűbb műfaja volt, a költők ezen csiszolták képességeiket, itt gyakorolták be azokat a fogásokat, amelyekből majd a sokkal szigorúbb, összefogottabb lírai költészet kisarjadzott. A kezdeti időszakban e formában jözszerivel mindenről írtak a kémiától a szentek legendáiig. A verses megfogalmazás nyilvánvaló hátrányai ellenére is sokkal előkelőbbnek számított a prózánál, ami csak lassan indult fejlődésnek, s a 15. század végére vált Szinán pasa munkái révén igazán bevett formává.

A *mesznevit* a történetírók is gyakran használták. A nagy előképnek természetesen Firdauszi perzsa nyelvű *Sahnáméja* ('Királyok könyve') számított, de az első ismert oszmán történelmi munka, Ahmedí *Tevárh-i Ál-i Oszmánja* is így készült a 15. század elején.⁹ Szülejmán szultán uralkodása alatt egy udvari tisztséget is létrehoztak (*sehnámedzsi*), melynek betöltője elbeszélő költeményekben örökítette meg ura dicső tetteit. Később sem fordultak el a *mesznevitől*, még a 17. század végén is születtek újabb munkák. Ugyanakkor a történetírásban a 15. század végétől kezdve vitathatatlanul a próza vált uralkodóvá. A meglehetősen egyszerű, népi nyelvű krónikák (Orudzs bég, Nesrí) mellett megjelentek a pallérozott, immár előkelő stílusban megfogalmazott alkotások is (Turszun bég). A történeti prózát véglegesen Kemálpaszáde hatalmas, tízkötetes műve (*Tevárh-i Ál-i Oszmán 'Az Oszmán-ház története'*) tette az oszmán elit kultúrájának részévé.

Behárinak tehát döntenie kellett, hogy prózában vagy versben ír-e. Minden bizonnyal költői múltja és perzsa irodalmi felkészültsége hatására az utóbbi mellett határozott. Könnyen lehet, hogy az előkelőbb verses megfogalmazással egy számunkra ismeretlen pártfogót kívánt megnyerni – talán éppen Dülbendzáde Kászim pasát vagy éppen magát a szultánt. Ennek azonban a munkában nincsen semmi egyértelmű jele, a mű végén olvasható hasonlat Bölcs Salamonról (azaz Szülejmánról) és a hangyáról valószínűleg költői játék csupán.

A magyarországi eseményeket feldolgozó török történeti művek döntő többsége prózában íródott. A verses munkák száma aligha haladta meg a két tucatot, s ezeknek is a fele nem maradt fenn máig. A meglévő munkákból azonban kettő is a mohácsi csatát tárgyalja: Behárió és Fütúhí Hüsejné.

A történeti *mesznevik* világosan két csoportba oszthatóak. Egyik csoportjuk nagyon egyszerű stílusban, sok részlettel adja elő az eseményeket, s ennyiben a mi históriás énekeinkre hasonlít (bár valószínűleg nem énekelték, hanem recitálták őket a hallgatóság előtt). A másik csoportba a veretes, az oszmán költészet szabályai és szimbólumrendszerei felhasználásával íródott *mesznevik* tartoznak. E művek szerzőit az előbbieknél jóval kevésbé érdekelte az események folyása, sokkal inkább az előadás stílusára fordítottak figyelmet: tobzódtak a fikatív leírásokban, hasonlalthalmazásokban.

A kettősség mögött valószínűleg a műfaj kialakulásának története áll. Mint említettük, a *mesznevik* részben a perzsa költészetből táplálkoztak, s a 14. század

⁹ Fodor Pál: Ahmedí elbeszélése mint a korai oszmán történelem forrása. Világtörténet 5(1983) 2. sz. 3–18.

végére már az oszmánok kezén is kialakult egy nagyon magas szintű stílusuk. Az egyszerűbb szövegek háttérben pedig minden bizonnyal a törökség iszlám előtti időszakából való epikus énekei állnak. A közép-ázsiai török népek körében máig fennmaradtak akár több százezer (!) sorra rúgó énekek, *desztánok* is. Egyes feltételezések szerint ilyenek az oguzok körében is léteztek – Kemálpaszadáde egyik kissé homályos adata szerint éppen a mohácsi csata előtt is lelkesítették ilyenekkel a harcosokat –, ám ezeknek semmilyen kézzelfogható emléküik nem maradt fenn. Lehetséges azonban, hogy az egyszerű oszmán „népi” *mesznevi* a régi epikus énekek egyik, perzsa hatásra rendszereződő-rendeződő továbbélése.¹⁰ E típusnak még a hódoltságban is születtek képviselői, például egy ismeretlen kádi alkotása a görögálai hősről (1555) vagy Szarhos Abdí elbeszélése Győr ostromáról (1594).¹¹

A mohácsi csatát megörökítő két alkotás az előbbi csoportba tartozik: a kor legkényesebb irodalmi igényeit is kielégítették, ugyanakkor a történekekről viszonylag keveset tudunk meg belőlük. Mindemellet Behári 305 sorpárra rúgó művéből mégiscsak több konkrétum hámozható ki, mint Fütúhí közel négyszer olyan hosszú alkotásából.

A *mesznevi* címét a szerző a munka elején megadja: *Magyarország elfoglalásának története (Fethnáme-i gazá-i Ungurusz)*. Ugyanakkor kétszer is megemlíti (1b), hogy művét a végítélet könyvének tekintti, amelyet így alternatív, illetve irodalmi címnek is tekinthetünk. A munka fejezetekre tagolódik, melyeket címek vezetnek be. Az első rész egyfajta felütés, az olvasó megszólítása, amelyben a szerző megnevezi magát, művét, valamint a könyv megírásának okát fejtegeti: örömet akar okozni a szomorú szíveknek, s egyúttal példát akar mutatni – bár minden jó keletről érkezik, most nyugat fogja megajándékozni keletet egy remek alkotással (1–27. *bejt*). Ez után következik a történet kezdetének bőbeszédű felvázolása (28–63. *bejt*), majd a szultáni parancs a hadjáratra (64–87. *bejt*), melyet a seregszemle (88–114. *bejt*) követ. „A szultán népének indulása a magyarországi hitharcba” című fejezetben a felvonulásról és Ilok ostromáról olvashatunk (115–166. *bejt*), ezt a magyar had megérkezésének ábrázolása követi (167–181. *bejt*), így jutunk el a mohácsi csata leírásáig, mely egyúttal a Budára vonulást is megörökíti (182–225. *bejt*). Mindezt egy *kaszi*de követi, melyben a költő Szülejmán szultán győzelmének nagyságát ecseteli (226–246. *bejt*). A továbbiakban egyetlen fejezetben olvashatunk Buda birtokbavételéről és a szultán hazatéréséről, s itt kap helyet Behári zárszava is (247–305. *bejt*).

A sokszor dagályos megfogalmazásokból a következő történet hámozható ki: Rodosz elfoglalása után a magyar király megjijed, hogy a következő célpont országa lesz, ezért fegyverkezni kezd. Szülejmán szultán ezt hallván maga is

10 A kérdést elemeztem: Sudár Balázs: A „török Tinódi” és az oszmán históriás énekek. In: Tinódi Sebestyén és a régi magyar verses epika. A 2006. évi budapesti és kolozsvári Tinódi-konferenciák előadásai. Szerk. Csórsz Rumen István. Kolozsvár, 2008. 225–245.

11 *Mészáros Gyula*: Győrvár viadaláról való ének és Budavár dicsérete. (Egy hódoltság korabeli török költőtől.) *Századok* 42(1908) 385–400.; Sudár Balázs: „Görögál ostroma” 1555-ben és a hódoltsági török epikus költészet. *Hadtörténelmi Közlemények* 115(2002) 353–374.

összegyűjti seregét, s Ibrahim pasa nagyvezírrrel *bahsist* osztat nekik. A sereg gyorsan halad, a történet már csak a Dráva vizénél éri utol őket, amelyen átkelve Magyarország földjére jutnak. Ott találják azonban Ilok tíz várát, melyeket kemény ostrommal bevesz Ibrahim pasa. A várak elestének hírére megindul a magyar király is, s hatalmas seregével a mohácsi mezőn foglal állást. A csatáról magáról nem sok információt tudunk meg, leginkább a tüzérségről esik szó, meg a vértengerré változott csatatérről, illetve egy rövid és kissé homályos utalás arról tájékoztat, hogy a küzdelem a Duna felé terjedt ki. A harc után Szülejmán előtt a levágott fejekből tornyot építenek, a magyar király viszont elmenekül. A szultán maga is Budára vonul, a város kulcsait a helyi előkelők önszántukból adják át, s meghódolnak. A győzelmi jelentést egy Korkud nevű *csaus* viszi Isztambulba, ahol nagy örömmel fogadják a híreket. Hamarosan maga a szultán is visszatér székvárosába.

A történet nagy vonalakban megfelel a valóságnak, sőt több kisebb részlet is jól alátámasztható, ugyanakkor több furcsaságra is felfigyelhetünk. Teljesen rossz például a hadjárat geográfiája, mely szerint a muszlimok a Dráván átkelve jutnak Ilok alá. A szerző minden bizonnyal a Szávával keverte össze a folyót, ugyanakkor az átkelés leírása – mely komoly erőfeszítéseket sejtet – inkább a Drávára illik.¹² Különös, hogy a leírásnak szinte ugyanakkora részét képviseli Ilok bevétele (32 sorpár), mint maga a mohácsi csata (35 sorpár). Ez azonban nem egyedi sajátosság: hasonló arányokkal találkozunk a szultáni győzelmi jelentésekben is, azzal a különbséggel, hogy ott elsősorban Pétervárad, s csak másodsorban Ilok ostroma jelentős. Behárinál Pétervárad nem is szerepel, úgy tűnik, számára a várak ostroma Ilokéban összegződött. Nem lehetetlen, hogy akkor maga is az ostromtáborban tartózkodott. Figyelemre méltó, hogy a szultáni napló is hasonló superlatívuszokban beszél Ilok méreteiről, égis éró bástyáiról, mint szerzőnk.¹³ Tegyük hozzá: Ilok valóban jókora magaslatra emelt, komolyan kiépített, nagyméretű vár volt. Érdekes a *fethnámék* elküldésének ügye is. Behári egyedül Korkud *csaus*ról emlékezik meg, jóllehet a szultán nyolc hírvívót indított útnak.¹⁴ Korkud kiemelése ugyanakkor magyarázhatja Damaszkusz többszöri, nem túlságosan indokolt emlegetését a történetben (például 8. és 47. sorpár): a futárt éppen e szíriai városba küldték. Szerzőnk ugyanakkor Budáról indítja útnak a *csaust*, a szultáni naplók szerint azonban már Mohácsról útra kelt. Érdekes, hogy II. Lajos halála nem jelenik meg a történetben, mindössze meneküléséről kapunk hírt.

A fenti ellentmondások esetleg feloldhatóak lennének azzal, hogy Behári valójában nem volt jelen a hadjáratban, s éppen Korkudtól értesült az eseményekről, s azokat helyismeret hiányában félreértette. E lehetőség azonban el-

12 Mohács i. m. 205. Az első szultáni győzelmi jelentés szerint „vizének bőségével a Nílust, Dzsihunt [Amu-Darja] és Eufráteszt is felülmúlja”. Máshol: „tenger nagyságú s az Indiai-óceánhoz hasonló folyó”. Mohács i. m. 209.

13 „[Ibrahim pasa] az Ilok nevű várhoz ment, melyben a magas tornyok gömbjei az ég csillagait érik, árkanak mélysége pedig méltó csodája az összes létező dolognak”. Mohács i. m. 207.

14 Uo. 197.

esik, ha tekintetbe vesszük, hogy a *csaus* Mohácsról indult útnak, s így aligha számolhatott be a budai eseményekről, amelyek pedig szintén jelentős részét képezik a műnek. Magam részéről teljesen egyértelműnek tartom Behári kijelentését arról, hogy a *kaszidét* valóban Budán írta, s így maga is részt vett a hadjáratban. Erre utalnak az átlagos költői sablonoknál erőteljesebb, életszerűbb leírások is például a budaiak hódolásáról, vagy a magyar fejekből épített toronyról. (A különbségek a meglehetősen semmitmondó, valóban csak szóvirágokat halmozó Fütűhíval összehasonlítva érzékelhetők a legjobban.) Az a tény pedig, hogy a szerző nem ír – feltehetőleg nem is tud – a magyar király haláláról, arra utalhat, hogy a munka nem sokkal a csata után keletkezhetett.

Figyelemre méltóak Behári művének és a második szultáni – budai – győzelmi jelentésnek a párhuzamai a megörökített események, a szemléletmód és a stílus tekintetében. A két mű különbségei a részletek tekintetében azonban arra mutatnak, hogy szerzőnk nem a győzelmi jelentés nyomán dolgozott. Mindemellett az eltérések döntően a megformálásban mutatkoznak: előbbi verses, míg utóbbi prózai mű. Mindez akár azonos szellemi közegre is utalhat: a magas műveltségű, jelentős posztokat betöltő Behári minden bizonnyal a sereggel vonuló vezető értelmiségiek köréhez tartozott.

Behári története leginkább a szóvirágok sorakoztatásában és a hasonlatok előszámolásában jeleskedik. Kézenfekvő a játék az uralkodó nevével: Szülejmán próféta a bibliai Salamon királynak feleltethető meg, aki a muszlim mitológiában is fontos helyet foglal el. Ő a teremtmények – angyalok, dzsinnek, emberek és állatok – ura, aki ért az állatok nyelvén is. Számos természetfeletti képességgel bír – erre utal pecsétjének emlegetése is –, így például repülő trónszékkel közlekedik. A hozzá kapcsolódó történetek közül Behári a bűbosbanka és a hangya históriáját említi fel. De a szultán természetesen nem csupán a hasonlevű prófétára hasonlít, ő maga a keleten felkelő Nap, aki nyugatra vonul, hogy ott legyőzze a sötétséget. Magyarország és az Oszmán Birodalom összecsapása így az éjjel és a nappal kozmikus küzdelmévé emelkedik. A muszlim sereget virágzó, tavaszi kerthez hasonlítja a szerző; kétség sem férhet hozzá, hogy a kiviruló, életerős természetet senki sem győzheti le. (A képet tovább gondolva azt mondhatnánk: 1526-ban valóban messze volt még a magyarországi oszmán hódoltság ősze.) Behári szemmel láthatólag kedvét leli a tüzérség munkájának ecsetelésében, amely valóban jó lehetőségeket kínál a poétáknak: az elefánt méretű ágyúk tűzokádó sárkányok, a lövések villámok, melyeket égzengés kísér, a sebesen hulló golyók pedig ólomesőt képeznek. A tűz alatt álló ellenség keservesen sóhajtozik, márpedig a poéták felfogása szerint a sóhaj ködként materializálódik, ami természetesen elhomályosítja az eget: íme a lőporfüst költői magyarázata. Érdekes szerzőnk ez irányú érdeklődése, a többi költői feldolgozáshoz képest sokkal kevesebbet olvashatunk kardokról, bárdokról, lándzsákról. Úgy tűnik, Behári együtt haladt korával. Némi fenséget az ellenféltől sem tagadott meg, no persze csak a győzelem nagyságának kidomborítása végett: Ilok vagy Buda vára az égig ér, sőt éppen bástyáik tartják az eget: nemhogy a madár, de még a Nap sem vonulhat át felettük – Szülejmánnak mégis sikerült elbánnia velük.

A mű mindössze egyetlen kéziratban maradt fenn, melyet ma az isztambuli Süleymaniye könyvtár kézirtárában őrznek, Hacı Mahmud Ef. 5345. szám alatt. A kézirat szépen kiírt *neszih* írással készült, minden oldalán két oszlopban 11 sort találunk. A törzsszöveg fekete, míg a perzsa nyelvű címek piros tintával kerültek lejegyzésre. A kimondottan tetszetős, könnyen olvasható szövegben néhány helyen kisebb-nagyobb javításokat figyelhetünk meg: a lejegyző a rossz változatra egyszerűen ráírta a jót. A kézirat oldalait – az előzéklapok kivételével – a lapok tetején, középen beszámozták, még hozzá a ritkább, tényleges oldalszámozással 1-től 31-ig. Később durva, nagyméretű európai arab számokkal ismét végigírták, szintén az első tényleges kéziratoldallal kezdve. Valaki elkezdte a sorok beszámozását is, ezeket minden ötödiknél jelölte. E sorozat azonban nem folyamatos, 100 és 150 között megszakad, ugyanakkor a számozás rendje csak kevésbé csorbul: a 150. sorpár valójában a 149. Mindezek alapján egyértelmű, hogy a kézirat szövege teljes, abból lapok nem hiányoznak. Egyértelmű a szöveg lezárása is: az utolsó, középre igazított, vízszintes sorpárt egy „m” betű követi, ami a lezártág általános jele (*tamam* = teljes). Annak érdekében pedig, hogy ne maradjanak üres oldalak, a másoló a 15a–16a. oldalakon szellősen, sőt gyakran szándékoltan ferdén jegyezte le a sorokat.

A rövid, mindössze 16 lapra rúgó könyvecskében nincsenek possesszor-bejegyzések, csupán Hadzi Mahmúd alapítványára történik utalás, majd a Süleymaniye könyvtár modern pecsétjei következnek. Nem találunk másodlagosan bejegyzett szövegeket, jegyzeteket sem, ami legalábbis arra utal, hogy a művet nem sokan forgatták. Nincs utalás a másolóra és a másolás idejére sem. A hibák egyébként sem másolói kézre vallanak, s nem elírásoknak tűnnek, inkább egy formálódó szövegre utalnak. Figyelemre méltóak az időmérték megbicsaklásai is, melyek nem illenek egy képességeit számtalanszor bizonyított szerzőhöz, s egyúttal a mű általános szintjétől is erősen elütnek. Vegyük tekintetbe továbbá a címhasználat következetlenségeit: Ilok ostroma vajon miért a hadjáratra való felvonulás fejezetében kapott helyet? S miért nem kapott önálló címet a szokásoknak megfelelően a munka zárata? A fentiek alapján elképzelhető, hogy a rendelkezésünkre álló szöveg a szerző autográf, még le nem zárt kézírata, „munkapéldánya”, mely talán befejezésre várt. A fordítás e munka alapján készült.

Magyarország elfoglalásának története

1. Ej, nagy hős, először Allah nevét [említve]
fognék bele egy ékes szavú könyvbe,

megragadnám az alkalmat s a közönségnek
elolvasnám a Végítélet eme könyvét.

Mind, ki e gyűlésre eső részt meghallgatja,
a csatamező [elbeszéléséből] megérti a Végítéletet.

Az égi trónus¹⁵ tetején látszódjon csillagom,
az emberek koponyájába fészkeljen be szavam!

5. A csillagok nyitott szemmel és füllel hallgassanak,
a szavakból és a tettekből az egek értsenek!

A csillagok nárciszok, az ég kert és rózsaaág, e látványt csodálják még az angyalok is.

E helyen a szentek végzik táncukat,
pihenj meg [itt], ej, világbíró sah!

Ha a Végítélet eme könyve keletre és nyugatra,
[vagy] Rumba¹⁶ eljut, mi tesz az? Damaszkuszra vágyik.

Mohamed családjára és társaira,
áldást mond népére, rokonaira.

10. A hitharc lovasainak Oszmán dinasztíája
sose szakadjon meg a Végítélet napjáig!

Behári¹⁷ vagyok, rózsáskertben lakom,
fülemüle vagyok, üde kert az én helyem.

A varjút a kertből elűztem, hadd menjek át!
Fülemüle vagyok, de ne higgyétek, hogy a rózsáról énekelek.

Ezen új sorok/házak,¹⁸ melyeket megalkottam,
egy romos város [voltak], melyet ismét lakottá tettem.

A mesterek örök szavakat szóltak,
s megmagyarázták a nehezen értelmezhető lényeket, valóban.

15. Sok régi város van, de új kellene.
Mit kezdjünk a romokkal? Ép ház kellene.

Ha [a ház] régi – bár serege csillag volna,
ő maga pedig a Hold –, a sors által a sah

15 Ars: a trón, ahol Allah tartózkodik. A – Föld-központú – muszlim kozmológiai elképzelések szerint az égi szférák legkülsőbbike. Vö. pl. *Titus Buckhardt: Muszlim asztrológia*. Bp. 1995. 16–17.

16 Róm: a Bizánci Birodalom, ill. annak területe.

17 A költő művészneve – Behári – a tavaszra és többek között a kamillavirágra is utal.

18 Lefordíthatatlan szójáték. A *bejt* szó egyszerre jelent házat és párverset.

(kinek szárnya felemelkedik, mint a Nap)
korszakát eltörli, mint a tegnapot.

A [tavaszi] szélben a nárciszok szemét kinyitja a tavasz,
a friss rózsák fülébe a fülemüle énekel.

Egyetlen rózsáért nem lesz nyár a kertben,
egyetlen bimbóért nem könyörög a fülemüle.

20. Amikor ilyen lett a teremtett világ képe,
minden faágnak új kinevezési okirat íratott.¹⁹

Bár én is írnék egy új lapot,
s a lényeg pecsétjét erősen kőbe vésném.

Szavaim az okosak számára szentek legyenek,
mindegyik egy-egy rubint legyen.

[Művem] felvidámítja most a szomorú elmét:
kívülről ámbra, de [valójában] mósusz ez.²⁰

A lélek természetének kellemes medencéje [ez],
e könyvben benne van a megfelelő értelem.

25. E könyvben benne van a lényeg illata,
[jóllehet] a pézsmatulok Csínben és Mácsínben²¹ él.

A szerelem népe a hajnali szél illatának,²²
bár ajándékot vinne a kínai gazellának.

Csínből Rúmba sok friss mósusz illatú [dolog] érkezik,
most Rúmból menjen e hír Csínbe!

19 Többszörösen összetett szójáték. A kinevezési okiratokat (*berát*) minden szultánváltáskor megújították – ahogyan a fák is kizöldülnek minden tavasszal. A játékot fokozza a parancslevél és a falevél egymásra utalása is.

20 Az ámbrásceit beleiben termelődő ámbra és a pézsmatulok – a költői nyelvben szarvas vagy gazella – mirigyéből nyert mósusz a Közel-Kelet kedvelt illatszeri voltak. Mindkettő fekete színű, ezért hasonlítja őket a költő írásművéhez, mely a fehér lapon természetesen fekete betűkkel jelenik meg. A sötét szín azonban csak látszólag hordoz negatív tartalmat, valójában a jó illat pozitívba fordítja a hatást.

21 Csín és Mácsín: A költészetben pontosan meg nem határozható, távol-keleti országok. Csín egyébként Kínával azonos.

22 A hajnali szél (*szabá*) a zefírral azonos, északkeletről fúj. A 'szerelem népe' kifejezés alatt az oszmánok, szűkebben maga a költő értendő. A sor tehát a nyugatról keletre irányuló mozgást hivatott kifejezni.

A történet kezdete

Jer, ej, szerelmi sóhajok madara,
s daloldj, mint a szerelem rózsaaágya a rózsának!

Mint a papagáj, új dallamot szerezz,
repülj Egyiptom cukorországába!²³

30. Mivel kinyílt a remény kertjének bimbója,
fülemüleként dalold a szellő dicséretét!²⁴

Lelkednek kedvest és húséget kívánj,
szívednek türelmet és egészséget kívánj!

Szívedre ne üss tulipánként bánat-billogot,
kupáddal [kezedben] vidáman töltsd idődet, percedet!²⁵

Éjjel és nappal körben forognak az egek:
kinek holdarcot, kinek kegyetlenséget mutatnak.

Az ég forgása miatt ne sírj, bölcs legyél!
Valójában az [csak] a harcmező sólyma, nézd és ne vess!²⁶

35. Az ég kerekének történetét minek nyújtsam?
A szót rövidre, sietősre fogom.

Így parancsolta a lényeket a mester:
az a bölcs, aki száz szó helyett egyet mond.

A harang szobor a „teve-kapuban”,
amíg meg nem szólal, ne figyelj a hangszerre.

Azok a lényeges szavak, melyek rövidek,
Ádám lapja²⁷ nagyon vágyott [dolog].

23 A papagájt különösen ékes nyelvűnek – azaz cukorszavúnak – tekintették a muszlimok.

24 A költői nyelvben a tavaszi szél egyfelől segíti a virágok nyílását, másrészt elviszi az illatukat – s így „értésíti” a fülemülét.

25 A tulipán formája egyfelől az izzó billogra emlékezteti a muszlim költőket, s ilyenformán a kín és a szégyen szimbóluma. Másfelől a tulipán kelyhét vörösborral telt kupaként is szemlélhetjük.

26 A hasonlóság a föld fölött forogni látszó ég, és a levegőben keringő vadászmadár között áll fenn.

27 Ádám lapja Ádám arcát jelképezi, ahogyan egy költő – Oglanlar Sejhi Ibrahim (?–1655) – mondja: „[Ádám] arca a legnagyobb lap”. Ez a lap – átvitt értelemben az ember, az emberiség – pedig nem más, mint Isten megnyilvánulásának a helye.

Ld. www.alevilerbirligi.com/showthread.php?p=109793 (letöltés: 2010. szept. 24.).

Ádám lapja a szavak legjobbjá,
a fej minden gondja a szobor a „teve-kapuban”.

40. Minek nyújtuk hát? Fogjuk rövidre a szót,
s az uralkodó történetének kezdjük neki!

Ej, barátaim, ahányszor csak fordul az ég kereke,
bár olvasnák a világban e történetet!

Az, aki a világban Szülejmán hán,
a teremtet világon minden felett uralkodik.

Az égbolt árnyékvető felette, a világ csak egy zászló,
trónja a Kaf [hegy] örökkévaló csúcsa.²⁸

A világ Szülejmánja az Oszmán házból származott,
s meglelte a nemességet az idők forgása közepette.

45. Szülejmán hán, Szelim hán szultán fia,
az ég kereke a tőle való félelemtől gyenge.

Ha Tebríz trónján Szelím lett a sah,²⁹
e Szülejmán Magyarországra talált utat.

Hind, Szind,³⁰ Irán és Irak égöve,
Egyiptom és Damaszkusz az övé, közel és távol.

Iszkender neve: a kétszarvú.³¹
Ennek Szülejmán, szava mint magáé Hiziré.

Az ő csatájának történetét beszélem el,
bátorsága okán a Nap felkeltét mondom el.

28 Szülejmán a muszlim mitológia Bölcs Salamonja. A világon minden a hatalma alatt áll, s különösen jártas a tudományokban, ill. természetfeletti képességekkel bír. A Kaf a világ legmagasabb hegye, átvitt értelemben magát a világot jelenti.

29 I. Szelím szultán, miután Csaldiránál 1514. aug. 23-án megverte a szafavida Sah Iszmait, bevonult annak fővárosába, Tebrízbe.

30 Hind: India. Szind: az Industól nyugatra eső terület.

31 Iszkender – Nagy Sándor – Hizir profétával indult megkeresni az élet vizét. Ő eltévedt a sötétben, s nem lelte meg a forrást – így nem nyerte el az örök életet, míg Hizir igen. Szülejmán tehát – aki ily módon Hizirrel van párba állítva – felülmúlja Nagy Sándort is.

50. A sah számára mindig kellemes csodák
a harc és a küzdelem eszközei, éjjel és nappal.

A hitetlenek földje ellen lettek [ezek] előkészítve,
félelmetes villámmá és égzengéssé váltak.

Ama védelmező [Szülejmán szultán], az iszlám törvénye városának fala,
valóban számtalan hitharcot vívott.

Sosem volt még ennyi győzelem a hitharcok során,
s nem volt sah, ki ennyi diadalt aratott volna.

Amikor a sah előtt meghódolt Rodosz,³²
Magyarország királya félni kezdett.

55. Rettegett az a sötétvallású király,
hogy [a sah] hozzá is elérkezik, s dolga lesz vele.

Gyűlésbe hívta a bégjeit,
s a tanácskozásnak utat nyitott.

Szólt: „Bégjeim! Most ne legyetek figyelmetlenek,
hamarosan ránk kerül majd a sor.”

A bégek rossz gondolatokat tápláltak,
s azt mondták: „Össze kell gyűjteni a sereget,

mert egy nap még meg fog minket támadni,
fejünk fölött tüzes csillagokat gyűjt.”

60. Összegyűltek a frenkek,³³ a ciprusiak, az oroszok,
s azt mondták: „Ej, Magyarország királya!

Követeljük tőle [Szülejmántól] Rodosz várát,
ha adja jó, ha nem, fellázadunk ellene!”

Amikor a sah, a győzelem s a diadal atyjának parancsnoka
hírt kapott a király készülődéséről,

s megtudta a hitetlenek gyülekezését,
maga köré gyűjtötte Mohamed népét.

32 Rodoszt hosszú ostrom után 1522. dec. 21-én adták fel a johannita lovagok.

33 Frenk: frank, azaz francia, tágabb értelemben: nyugat-európai.

A hitharcos sah jóindulatot mutat a muszlim sereg felé

Az iszlám sahja, a világ Szülejmánja
e hírektől azonnal felbuzdult,

65. egyszer csak felkiáltott: „hej”,
s kiáltásától elnémult az égzengés is.

Mohamed csodája által mondta: „Hej,
a király koronájára hívjunk szélrohamot!”

E Szülejmán sahnak volt egy közeli társa, ej, hatalmas,
a boldogság birtokosa, a szerencse kegyeltje.

A legnagyobb Ászáf, neve Ibrahim,
Platón volt ő, Feridún [hozzá képest] kicsoda?³⁴

A Holdnak ünnepet rendez, törvényt szab,
forogván még az égbolt is a barátja.

70. Az Oszmán-ház palotájába oly bőkezű
nem jött még, mint ő.

Rúm sahnának ő volt a nagyvezírje,
az idő tette őt ennyire bölccsé.

Bölcs ítéletével ama hozzáértő
József volt, s nem egy filozófus.³⁵

A padisah azonnal azt parancsolta neki:
„Oszd szét a kincseket, boruljon le sok szpáhi,

tengeróceánom vessen hullámokat,
s hullámának a világ örvendezzen!

75. Mindenki lássa hasznát, ki tűzzel van tele,
haljon meg, ha ráesik a vashegy!”

34 Ibrahimot 1523 júniusában nevezte ki a szultán nagyvezírré. Ászáf a muszlim költészetben Salamon legbölcsebb hadvezére – s így a hadvezérek mintaképe. Platónt (Eflátúnt) a muszlimok is nagy tiszteletben tartották bölcsességéért. Feridún a legendás perzsa királyok egyike.

35 A bibliai Józsefről van szó, aki az álomfejtésben jeleskedett. Behári ezzel az isteni adományként megnyilvánuló bölcsességet állítja szembe a „filozófusok” által képviselt tanult tudással.

A sah parancsára, ej, hírneves,
számolatlanul nyíltak meg a kincstárak.

A hajnal lett a sereg bahsisa:
a csillag akcse,³⁶ a napsugár arany.

Ászáf megértette Szülejmán szavát,
szokás szerint elrendezte a Hold csillagait.

Tudták, hogy Magyarországra fog hadat vezetni
Szülejmán, a győzelem s a diadal atyja.

80. A sah küszöbén megszólaltak a harci hangszerek,
részeg és mámoros lett e szűk égkerék[en mindenki].

Ünnep volt ez, melyet a férfiaknak rendeztek,
s gyászünnep ez a gyáváknak.

Az elme félelmét elhagyták a férfiak,
a gyávák pedig láb és fej nélküliek lettek.³⁷

Az ég dördülése hatalmas hanggal
bejárta az eget, s játszott e hangszerrel.

A harcosok annyira megmámorosodtak, hogy
álmukban is az ellenséggel hadakoztak.

85. A teljességre törekedve fegyverkeztek,
semmi sem hiányzott már – béke veletek!

Amikor teljessé lett minden lovon a páncél,
remegni kezdett a hegynyi acél.

Mindenfelé megverték a harci dobokat,
s a katonák szépen sorban kivonultak a mezőre.

A győzelemvadászó sereg bemutatása

Egy hajnalon kelet és nyugat bajnoka
fegyvert ragadott, hogy vért ontson:

36 Akcse: kisebb értékű, ezüstből készült török váltópénz.

37 Török szófordulat, jelentése: nem maradt semmijük.

vörös pajzsot vett magához,
kék-arany brokát ruhát borított vállára,

90. sárga atlaszból készült a díszítése,
ezüst kezébe arany kardot fogott.

India³⁸ sahja volt, az ég lovára ült,
a fekete ég-bivaly félreállt.

Indiai karddal az erőskezű hajnal
Zanzibár égövét rabbá tette.

Dárius³⁹ birodalmának Hümá-madarával⁴⁰
az égre röppent arany tollforgóval.

Kelet bástyáján megszületett a Nap,
a fény megtöltötte a világot, s félrevonta a függönyt.

95. Tavaszra fordult az idő,
a fülemüle dalolt a rózsának.

A kertek a sereget szimbolizálták:
a folyók voltak a fényes kardok,

a víz szívvel-lélekkal portyázott,
áradva folyt, s a kövekkel csatázott.

A szezám elrendezte leveleit: kardok és bárdok.
Minden rózsza pajzsot tartott a kert fölé.

A felhők vizet adtak a szezám kardjának,
a bimbóról nyílhegyek hullottak a rózsáskertbe.

100. A tulipánok a billoggal, a rózsák a kerttel [együtt]
harcba szálltak a folyóval egyetemben.

Hajnalban Ászáf bemutatta seregét,
s mint a rózsaaágy, friss harmatot ivott.

38 India jelen esetben a Kelet szimbóluma, már csak azért is, mert a hindukkal bőrszínük miatt a sötét dolgokat – jelen esetben az éjszakát – szokás megjeleníteni.

39 Dará (Dárius): a Sahnáme révén a muszlim mitológiában is közismert akhaimenida uralkodó.

40 Hümá-madár: a muszlim mitológia szerencsét hozó madara.

A ciprusok felemelt lándzsával a kézben
könyörögtek, hogy lelkeket vehessenek el.

A bajnokok „Já Hú” kiáltással⁴¹
az ég kupáját kiitták reménykedve.

Mint a Hold, a játékkal megsokasodtak,
azon a napon helytelenkedtek, szórakoztak.

105. Az égboltot tűzre tették,
kerek serpenyő volt az égbolt és a csillagok.

A kupába sárga ópiumot tettek,
mintha a csillagokkal forogna a hét égbolt.

Összegyűltek aznap a hold és a csillagok:
Róm szultánjának az udvara olyan volt, mint az égbolt.

A harc kedvéért mindannyian páncélinget öltöttek,
az önkívület harcterén részegek lettek.

Amerre sétált, a sah rózsakertje
felvidult, s azt mondta: bravó!

110. Ibrahim pasa volt a nagyvezír,
a szerencse eme kapujában segítő.

Azt mondta neki a sah: „Ej, te bölcs,
ó, igen, Platón és Feridún varázslatú!

Szerencsés palotámban állandó legyél,
Dárius tanácsával e korhoz illő legyél!

Élvezd a jótéteményeket kapumban éjjel és nappal,
szegények és gazdagok céljának beteljesítője!

Mindenféle színnel, kínai rajzolattal,
törvénnyel díszítettük fel Róm országát.

⁴¹ Gyakori fohászkodás: „Hej, Ó [Isten]!”

A szultán népének indulása a magyarországi hitharcba

115. Hajnalban a Kaf [hegy] csúcsára a Nap,
kitűzte zászlaját, hogy a világnak megmutassa.

A sah számára arany csúcsú zászló a Nap,
mikor felemelkedik, a zsarnok sötétség távozik.

Mohamed fénye ma a Nap Szülejmán [szultán] felett
a Nap szúra kedvéért.⁴²

Mivel a Nap fénye mindenre hullik,
sárga lett az ég, [mely] nem teszi lábát a földre.⁴³

A Nap gyors lova sebesen
a sahkal nyugat országába sietett,

120. mivel e kor Salamonja székvárosából
a nyugati végekre indult.

Isztambul városának keletjéről
útra kelt nyugat országába, mint a Nap.

Haragudott Magyarország királyára,
megindította seregét, a harcra vágyakozott.

Az oroszlán csillagkép karmát belevágta a Holdba,
a fekete éjszaka a fület kínozza.

Azaz pályáján az égi csillagok vezetőjének
álmát ily módon elvette, [s annak] szeme nem alhatott.

125. Röviden: a csillag-sokaságú katonák
szeméből végül kiment az álom.

Meg ne álljon, ne pihenjen az ég kereke, se éjjel, se nappal,
e sah őre-éjjeliőre legyen a Hold és a Nap!

A padisah gyors lovára pattant,
hogy sebesen az indulás helyére érjen.

⁴² A sor romlott, legalább egy szótag hiányzik belőle. A Nap a Korán 91. szúrája.

⁴³ Azaz: nem szennyeződik be.

Elrendezték a levegőben szárnyukat, tollukat,
tették, ahogy tették útjukat, utazásukat:

az iszlám sólymai szárnyukat kitárták,
s a hitetlenek országának határán átrepültek.

130. Minden angyal egy-egy futár szárnya lett,
a láb és a szárny ily módon lépte át az országokat.

A forrongó sereg, mint az Elburz hegye:
kezükben arab kard és buzogány.

A sereg elérkezett a Dráva vizéhez,
félelmetesen tekintettek arcának színére.

E látványtól hogy futott a víz:
fel akart kelni, de mindig visszaesett.

Beleléptek a vízbe, lelküktől megváltak,
a tiszta vitézek itt is, ott is átkeltek.

135. A sah megérkezett Magyarország földjére,
s azt a tengernyi sereg áradásának adta át.

Magyarország határa volt az a hely,
várak voltak ott, éghez, és nem földhöz hasonlatosak.

Ezek közül Ilok volt a legjelesebb,
hatalmas fala volt ez a hitetleneknek.

Gyorsan hátat fordítottak aljának a vadállatok,
tetejéhez egyetlen madár sem tudott felrepülni.

Belsejébe nem hullott napsugár,
kövét nem érintette a hit fénye.

140. Hatalmas, égisz érő bástyái voltak,
felettük nem megy át soha a Nap.

Tíz vár volt ott, a hely neve Ilok,
bástyái az egeknek adtak helyet.

A világ ura Ibrahim pasának
azt mondta: „Gyere, ej, az idők forgásának Ászáfja!

E várak most ellenségeim lettek,
menj rájuk, a hódítás terhe az enyém.

Zarbzeneket⁴⁴ állíts, s a harc égi labdáit,
követ hullass a fejükre a magasból.

145. Fogd a sereget, oda menj, meg ne állj,
a harc kezdete ez, foglald el [a várat]!

Kegyetlenül lepd meg a király kan-ökreit,
ha beveszed, attól a perctől kezdve nem törődünk a holnappal.

Szerencsével foglaljuk el azt, ej, jó sorsú,
s ha elfoglaljuk, akkor az eget tesszük trónná.

A tenger árját indítsd oda,
ha azok a feketearcúak látják, döbbenjenek meg.”

Ászáf a sah parancsa szerint megindult,
s a tenger árjával mozgásba lendült,

150. az ár ama vár felé folyt,
tengeróceán volt, szétterjedt mindenfelé.

Mint egy-egy vízcsepp, olyanoknak tűntek a várak,
melyeket elborított a végtelen tenger.

A várak a hadak közt türelmesen
úgy maradtak ott a tenger közepén, mint a buborékok.

Mindegyik ágyú és zarbzen ontotta a golyót,
olyannyira, hogy a vár népe asszonnyá változott [a félelemtől].

Az ágyúk tüzet szóró sóhajtása és lópora
fejükre szórta az égről a csillagokat.

155. A sah útmutatásával a gondos vezír
– megbecsült és [jó] rokonságának örvendő vezír –

nem is tudom, mit tett azokkal a várakkal.
Jó történetet, ritka dolgot varázsolt:

44 Zarbzen (zarbuzán): török ostromágyú.

egyet megcsapott az ágyú hímelefántjával,
mást megsimított édes nyelvével,

egyet dörgő villámmal vetett alá,
mást szóval és kötelékkel verembe csalt.

Bevette azt a tíz iloki várat,
azután Szülejmán sah felé vette útját.

160. Talán boldog és elégedett lesz e győzelemmel:
Ászáf hajnalban megcsókolta a sah kezét,

s szólt: „A szerencse gyermeke megszületett, mint a Nap,
mint végzetük, bevettem a várakat.

Mi, szolgák sietősen erőlködünk,
[de] a kapuk a te szerencséd révén foglaltattak el, sah.

Kezedbe került Magyarország kulcsa,
a király legyőzött, és Ciprus meg Rúzsz.”

A boldog sah bőséges áldást mondott,
a tiszta Ászáfnak emlékezetes dicséretet mondott.

165. Vállára a győzelem díszköntösét borította,
s útitársául tanácsait adata.

Férfi kell, hogy sokféle erényt mutasson,
puha szájából is kemény a tiltás.

A király hírt kap a muszlim sereg érkezéséről

Amikor a balsorsú király meghallotta,
hogy az iloki várakat elfoglalta Róm sahja,

azt mondta: „Gyorsan szálljatok velem szembe,
ha ő áradat, én gátló hegy leszek!

Szálljatok szembe, harcoljatok, küzdjétek!
Vagy visszaveszem váraim, vagy odaadom fejemet!”

170. Ezen álmokképpel küldte el bégjeit,
haraggal élezte kardját és handzsárját.

A király és sok százezer embere
mind páncélinges fenséges tűz.

A hegy és a síkság mind páncélba öltözött,
hogy kiigyák a tengert, az eget tették kupává.

Szájukban hitetlen csúfnevek,
a hit megmutatóit szidalmazták, pocskondiázták.

Katonáik sokaságában bizakodtak,
a hitetlenségre büszkék voltak, nem hittek.

175. Keresztülmentek az út állomásain,
az ego és Iblisz⁴⁵ volt a kalauzuk.

Nem ültek egy helyen két napig,
Folyamatosan haladtak, nem álltak meg.

Ötvenezer puskás gyalogjuk volt,
[kik] az [égi] diszkosz csillagaira lőttek célba.

Tizenkétezer ágyú a szekereivel,
forróbbak voltak a tűznél a tenger [sokaságú had] mellett.

Gyors iramban a sátán serege
– ár és tűz – arra a helyre igyekezett.

180. Végül Mohács mezején táboroztak le,
a tenger közepén hullámok emelkedtek.

Találkoztak egymással az előörsök,
dobok és üstdobok kiáltása hallatszott [mindenfelé].

A király harcba bocsátkozik a muszlim sereggel

Hajnalban a Nap kivonta tokjából kardját,
az ég kínai pajzsot⁴⁶ vett a hátára.

45 A muszlim mitológia Sátánja, aki azonban jóval kisebb erejű, mint a keresztény elképzelések szerinti.

46 A kínai pajzs a keleten felkelő nap szimbóluma.

Az ég aranyos nyereggel vezette lovát,
az előrs porában sietett előre.

Felkelt a Nap Kelet csúcsain,
a Nyugat kútjába esett az éjjel négere.

185. Amikor a Nap levegőbe dobta labdáját,
a puskákból villám és hullócsillag csapott ki.

A nap fényével megtelt Kelet és Nyugat,
a világ Kaf hegyétől Kaf hegyéig a háború területe lett.

A világot elborították az ágyúk villámai, számtalanul,
azt gondolnád, hogy ama mező tüzes kemence lett.

Hány ezer elefánt nagyságú ágyú volt ott,
sárkány formájúak, olyanok voltak, mint a kígyók.

Az ágyúk hímelefántként harcoltak,
hangot bocsátott ki az egyik, hogy a másiknak szóljon.

190. Az ágyúfüst fekete és szürke kátrány volt,
az ég felé végtelen füstöt árasztott.

A puskák lövedéke sűrű eső volt,
az úton szemben csillogtak a nyilak.

Az ég és a föld közét belepte a gőz,
e kettő között a Nap és a Hold csak panaszkodott.

Mennyi ágyút és puskát lőttek ki?
A villám és a füst az égzengéshez csatlakozott.

A vér áradásától a világ vörös tengerré változott,
a földnek és a víznek arcszínt adott.

195. A Duna vize felé folyt a harc,
a fejek, mikor a folyamra értek, olyanok voltak, mint a buborékok.

A kardok [keltette] folyamból aznap
a világ Nyugatját elárasztotta a vér.

Megrendezte ünnepét, s nem tágított az ítélet,
minden lélek elégedett volt ezzel.

Körbejárt a pohárnok, a kupa karddá lett,
egy cseppjétől az ifjak gyerekekké változtak.

A vörösbortól megrészegedtek a nyelvek,
az okos fejekben álmosan remegtek,

200. a mulatságot forróvá tették, itták a bort,
majd részegen és összetörten egy sarokba zuhantak.

A bor keserűsége a szív kupájában a vér volt,
a friss meze⁴⁷ ezen az ünnepen a lélek volt.

Nem csaltak, nem ármánykodtak egymás ellen,
csak a tulipán pirult azon a pusztán.

Isztambul sahjának minden harcosa
a hitetlenekre rontott, jobbra és balra.

A harcosok horoszkópjában feljött a Nap,
a jótett nélküli király sötétségben maradt.

205. Mivel Mohamed sírja felől fújt a szél,
a harcosokat boldoggá tette e győzelem.

S akkor hangos gülbenk⁴⁸ kiáltással
a földbe taposták őket [az ellenséget] azon a napon.

A harcosok megsarkantyúzták gyors lovaikat,
s széleseben az égről levágtattak.

Az átkozott király seregét megverték,
karddal fejeket vágtak, s gyorsan felakasztották azokat.⁴⁹

A mohácsi mező a vértől tengerré változott,
a fejek voltak a buborékok, vess vele számot!

210. Toronyba rakatta a sah az emberfejeket,
mint amikor összeillesztik a köveket.

47 Török előétel, többnyire magvából áll.

48 Fennhangon elmondott ima, fohász.

49 A török harcosok a levágott fejeket trófeaként magukkal vitték a nyeregkápára akasztva, már csak azért is, mert a harc után jutalmat kaptak értük. A fejszedésről: *B. Szabó J.*: A mohácsi csata. I. m. 175–176.

Magasságát tekintve az éggel volt egy,
ez pedig az égbolthoz volt hasonló.

Ha alkalom adódott, véres harcokat vívtak,
a Nap elhomályosodott a szomjas kupában.

A szabó boltjába ment az idő,
összehajtott vörös vászon volt az ég.

Forró volt az Örökkévalóság Urának bazárja,
a végítélet és a végzet pedig szabó lett.

215. A mérőpálca a lándzsa, a tű a nyíl, a szabóolló a kard,
a vászon volt az ember, a szorító a csata.

A pogányok seregét elpusztították,
a nemtelen király megveretett.

Elfutott, öröm nélkül maradt a gonosz király,
s felemelkedett, mint a Nap a tiszta sah.

Amikor a rosszsorsú király serege megveretett,
Róm sahja elindult Budára.

A királynak e város volt a székhelye,
világa a király világa volt.

220. Éjjel-nappal nyomult előre a sah,
amikor útját Buda városa felé vette.

Látta, hogy egy magas és erős város ez,
Napja miatt panaszkodtak az egek.

A város belseje bálványokkal teli,
akárhová nézel, [mindenhol] szép szobrok.

Ha indigókék kő volna az ég alsó része,
akkor Buda vára aranyos jel.

Oszlop nélküli égbolt volt a vára,
az ég számára oszlop volt a tornya.

225. Amikor Buda városát elfoglalta [a sah]
e kaszidét mondtam gondtalanul:

Kaszíde

Ej, jelenkor Hüszevje, az Oszmán-ház szultánja,
szógalatodban örök a szerencse, kapudban szilárd az idők [kereke].

Ha palotád fölé jönne, s ott forogna a hatalmas égkerék,
kemény szeledtől egyetlen sietős[en távozó] felhő lenne.

Buda városát az idő fal nélkülivé tette ezért,
a rossz sors csillagát vetette a király bástyájára a balsors.

Az egeket a villámok kardja s a mennydörgés szava töltötte be,
mióta a szárazföldi úton nyeregbe szálltál, te, Szülejmán.

230. A szél valóban az egekbe emelte Szülejmán trónusát,⁵⁰
s a tenger vizének színén [pedig] számos hajódat hajtott.

Bár Iszkender nehéz dolgott hajtott végre, amikor megnyitotta a tengert,
te a földből hegyet raktál, s könnyedén mozgattad a szárazföldön.

Rodosz várában és Buda templomában
fényességed lett a Hold számára a hit és a vallás tükre.

A hét éggel egy magas Buda tornyának a csúcsa,
az Utolsó Ítélet szelével, íme, leszakította a vízőzön ágyúgolyója.

A trombita megfúvásakor⁵¹ a bégek a sírgödörben felriadnak,
[ám] az Utolsó Ítélet földrengésekor [is] e győzelmet csodálják.

235. Amikor az Antikrisztus kivonja kardját egy dzsinn ellen,
Mohamed törvényéből nem maradt egyetlen oszlop sem.

Ki volna nagyobb nálad, ej, égtrónusú sah?
Legkisebb szolgád is Egyiptom égövének szultánja.

A világot szárazon és vízen nem vetted-e alá?
Trónusod az ég, parancs[od]on a Nap a pecsét.

Egy gyarló szolgád, ej, világ padisahja,
elfoglalta Hind és Szind égövét, s Kirmánt.

50 A muszlim mitológia szerint Szülejmán próféta repülő trónuson közlekedett.

51 A Végítélet kezdetét az jelzi, hogy Iszráfil háromszor belefúj trombitájába.

Megrengette a Kaf hegyét – reszkettek az egek –
az ágyú, a puska, a bajok kiáltása, a nyilak esője.

240. Sólyomhoz hasonlatos ágyúd csőrétől úgy fél
a lehajtott fejű ellenség, mint az égen forgolódo [kis] madár.

Minden győzelmes zászlód a szunna⁵² kertjének fényes ciprusa,
hogy nevetett árnyékában, s boldog volt minden muszlim!

Hajóid – a félelmetes félholdak – elfoglalták a tengereket,
ezért minden hajnalon körbejárt a véres kupa.

Ó, sah! Núsínreván⁵³ a te igazságosságod idején
az elnyomatás temetőjében maradt, mint a romon ülő madár.

Nincs elég erő a sah dicséretére, ej, Beháí!
Ki olyan, mint a tenger, annak nincs vége, határa.

245. Nyelvemen a hűséges hajnali ima mindig ez:
életének Napja fényeskedjék a világban!

Mohamed törvényének alapja megérkezett, legyen szilárd
a Végítélet órájáig, ó, Uram, a Korán szerelmére!

Rúm sahja győzelmet arat és elfoglalja a budai trónt

A vitéz bégek, mikor e győzelmet látták,
eljöttek, s a dívánban megálltak.

„Rodosz vára, Ciprus és Oroszország,
– mondták – elfoglaltatott Magyarország trónja.”

A hatalmas bégek arcukat a földhöz érintették aznap,
s azt mondták: „Áldott legyen Buda bevétele!”

250. A harcmező tölgyei, a csata orozslánjai,
a vitézség ünnepének harcosai

⁵² A prófétai hagyomány.

⁵³ Hoszrau Anúsírván perzsa uralkodó a muszlimok szemében is az igazságosság jelképe volt.

sokat, bőven és pompásan beszéltek,
s a sah előtt vitéz módra dicsekedtek.

A vallás sahja megnyitotta a jótétemények kapuját,
s legkisebb szolgájának is Kína csodáját adta.

A világ ura Ibrahim pasának
azt mondta: „Ej, minden idők legnagyobb vezírje!

Ej, a vitézség mezejének bátor [harcosa],
az iszlám erdejének párduca, hímoroszlánja!

255. Győzelmem igazi hajnala vagy mindenfelé,
birodalmamban az idők végezetéig légy nemes!”

Fejére tett egy arany tollforgót,
annak fényétől csillogott a Nap s a Hold.

A bátorság tollforgója volt ez,
szerencséje orcáján ez volt a tugra.⁵⁴

A Nap vággyal teli arany madara
e Hümá-madár által érte el vágyait.

Amikor megtudták, hogy a királyt megverték,
minden budai előkelő összegyűlt.

260. Kezükbé vették a város kulcsait,
s ilyen módon fordították arcukat a rózsák felé.

Mellkasukra halotti leplet öltöttek,
s testüket-lelküket veszítve⁵⁵ a sah elé mentek.

Hosszasan reszkettek és jajgattak,
s azt mondták: „Kegyelmezz, ej, világ sahja!”

Mennyi gyöngyöt szórtak a földre!
A kavicsnak volt értéke, az ékkőnek már nem.

Az irigységtől kelet és nyugat Napja
a fekete földre szórta a vörös rubinokat.

⁵⁴ Tugra: szultáni aláírás.

⁵⁵ Azaz: nagy félelemmel.

265. A keresztények közül egy ember, tíz, sok százezer vette nyakába az adózás terhét.

A tévedés népe a földhöz érintette arcát,
s a sahtól atyai kegyet kértek.

Látta a sah azt a bánattól könnyező népet,
végül csodát tett, s közbenjárt értük.

A panaszt elvágta, s mindet szabaddá tette,
kegyelmével boldoggá tette őket.

Mivel győzelmet és diadalt aratott a sah,
a hódítás után székhelye felé indult.

270. A harcosok, e hímoroszlánok úgy hajtották a rabok nyáját, mint a farkasok.

Volt egy vitéz, Korkudnak hívták,
aki a sah küszöbén volt éjjel és nappal.⁵⁶

Szülejmán sah búbosbankája⁵⁷ volt,
Allah útjának sólyma volt.

Hírneves csávusa volt ő a seregnek,
általa lettek elhíresztelve a szavak.

Megírták e történet folyását,
s neki adták a jó hírt tudató levelet.

275. A muszlimok a bánattól szomorkodtak,
mert úgy vélték, a vallás sahja alávettetett.

A győzelemmel e Korkud nevű oroszlánt
a városokban és a tartományokban kedvesen fogadták.

Az a hímoroszlán először futárokkal
mindenfelé elküldte a hírt.

⁵⁶ A küszöbön vagy az ajtóban való tartózkodás a szolgálatkészséget fejezi ki.

⁵⁷ A muszlim mitológia szerint a búbosbanka (*hüdhüd*) Bölcs Salamon – azaz Szülejmán próféta – kedvelt madara volt. Többek között ő hozott hírt az uralkodónak Belkíszről, Sába királynőjéről. A történet a Koránban is szerepel: 27:20–28.

Közismertté tette a magyarországi híreket,
világosan elmondta a harc titkait.

Amikor a muszlimok hallották ezt, ej, jó természetű,
e győzelemtől mily boldogok lettek!

280. Felékesült a világ, mint a nyolc mennyország,
rózsaként nevetett újra a forgandó idő.

A bégek, akik a jó hírt tudató levelet olvasták,
[Korkud] vállára aranyos köntöst terítettek.

A város, melynek Konstantinápoly a neve,
s az ég a fala, a föld az alapja

– emelt falak, világot díszítő kertek –
belseje ciprusokkal és friss rózsákkal tele.

Nem okoz örömet ismerni tengerét,
Ha nem ismered a várost, mely partján áll.

285. E győzelemmel a világ ura
székvárosába boldogan visszatért.

Allah! Róm sahja dicső legyen,
bárhányszor forduljanak meg az ég és a csillagok.

Birodalma idején Mohamed törvénye
folyamatosan megvalósuló esemény.

Magyarország történetét teljessé tettük,
a történetet hallotta nemes és nemtelen.

Én egy részletes történetet írtam,
ima ez, melyet sebesen olvastam.

290. Most erről beszél nemtelen és nemes,
ha én is elmondom, mit tesz az, ej, kellemes tulajdonú?

Munkámból a bátorság érthető meg,
az alkalom világának padisahja.

Ki vagyok én, hogy a világ sahjára emlékezzek,
vagy hogy az ő dicséretére kísérletet tegyek?

Tudom, hogy Salamon kedvelte a hangyát.
Én is hangya vagyok, tehetségemhez képest szóltam.⁵⁸

A föld hangyája vagyok, gabonaszemet keresek,
ha a föld felé fordulva haladok, nem találom meg a Napkorongot.

295. A földön a búzaszemeket keresem,
ne gondold, hogy az égbolt magtárára vágyakozom.

Némelyik hangya a földi vetésétől elmegy,
s az égi ezüst szemeket látva felrepül.

Szeme a Hold fényétől kinyílik,
s meg akarja szerezni az égbolt csillagait.

A madarak látják a szándékát,
ahogy röpködven egyenként összeszedi őket.

Én nem tartozom e légi hangyákhoz, nem repülök,
saját földi vetésemtől nem megyek el.

300. A világ népével az Isten bőkezű:
a lelket adó Isten kenyeret is ad.

Ha lelket adott, miért ne adna kenyeret?
Csak annak nem ad, aki nem adná vissza a lelkét.

Ha [...] kenyeret és levest,
A népet megteremtette, nincsen párja.

Ádám fia vagyok, a nyolc mennyország az enyém,
[mégis] a gabonáért elhagytam lakhelyem.

A mennyországot búzáért adta oda [Ádám] atyám.
Fiú vagyok, s én talán árpáért is adnám.

305. A világot adtam oda az egy Istennek adóba,
vegye el lelkemet, csak osztályrészemet adja oda.

58 A muszlimok Szülejmán prófétájáról – a bibliai Bölcs Salamonról – és a hangyáról több történet is közismert. Az egyik a Koránban is szerepel (27:17–19.): „Összegyülekeztek Salomonnak az ő csapatai: dzsinnekből, emberekből és madarakból, és sorbaállítottak. Amikor végül elérkeztek a hangyák völgyébe, egy hangya azt mondta: »Ti hangyák! Menjetek be bolyaitokba, nehogy Salamon és csapatai széttaposanak benneteket, anélkül, hogy észrevennének!« Mosolyra fakadva

BALÁZS SUDÁR
THE BOOK OF DOOM
OTTOMAN EPIC ABOUT THE BATTLE OF MOHÁCS

The Battle of Mohács in 1526, which proved to be decisive concerning the fate of Central Europe for a long time, was commemorated by numerous Turkish authors, with a significant number of these works being published as well. Some of these works, however, can still only be read in manuscript, like the hereby published work of Behâri, titled: *Fethnâme-i gazâ-ı Ungurus*. The chronicle consists of 305 couplets and was written in *mesnevî* form, following the rules of divan-poetry. The author states on one occasion that part of his work was written in Buda, during the campaign of 1526. This statement seems to be confirmed by the significant elaboration of certain minor details as well as by the fact that he is not aware of the king's death who, in fact, died in the Battle of Mohács. The story itself is nevertheless fraught with several contradictions and inaccuracies: according to the author, for example, the Ottoman forces took the fortress of Ilok under siege after crossing the River Dráva. The text of the manuscript contains corrections in different places; moreover several incoherences occur concerning for example the titles of the chapters. Based on these features it is conceivable that the manuscript N°. 5345, by Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut of Istanbul, entails only a text under formation, instead of a complete, finished work.

[Salamon] elnevette magát szava [hallatán] és azt mondta: »[...] adj nekem bebocsátást a te kegyelmed révén igaz szolgáid közé!«” Egy másik történet szerint Szülejmán megkérdezte a hangyát, hogy az mennyit eszik egy évben. „Egy búzaszemet” – érkezett a válasz, mire a próféta egy szem búza társaságában bezárta a hangyát egy üvegbe. Egy év múlva látta, hogy csak a szem fele fogyott el. Kérdésére a hangya így felelt: „Eddig Isten viselte a gondomat, s mivel megbízta benne, nyugodtan megehettem egy búzaszemet. Most azonban egy emberre volt bízva az életem, s félttem, elfelejtesz.” Az, hogy a költő magát hangyához, a dicsért személyt Szülejmán prófétához hasonlítja, nem ritkaság, így tett pl. a 16. században Nevî is.